

3. Вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%DD0%BC_2010
4. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_006
5. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20605>
6. Маріонеткова Рада Криму призначила референдум про входження в РФ на 16 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/6/7017802/>
7. Музиченко П. П. Історія держави і права України / П. П. Музиченко. – К. : Знання, 2006. – 437 с.
8. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_075
9. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_359
10. Угода між Україною та Російською Федерацією щодо Чорноморського флоту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_082.

УДК 327(540+549.1):623.454.8

А. С. Довган – студент 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Ядерний потенціал Індії та Пакистану: порівняльна характеристика

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки*

Подано порівняльну характеристику ядерного потенціалу Індії та Пакистану. Проаналізовано запаси ядерної зброї обох країн та засоби її доставки. Розглянуто ядерні доктрини цих країн та їх політику щодо можливості використання ядерної зброї.

Ключові слова: ядерна зброя, ядерна доктрина, Індія, Пакистан, озброєння.

Dovgan A. S. The Nuclear Potential of India and Pakistan: Comparative Characteristic. The comparative characteristics of nuclear capabilities of India and Pakistan are given. Stocks of nuclear weapons and their delivery systems of both countries are analyzed. Nuclear doctrines of these countries and their policies regarding the possible use of nuclear weapons are reviewed.

Key words: nuclear weapons, doctrine, India and Pakistan, armament, missiles.

Актуальність теми. На сучасному етапі ядерна зброя є одним із найважливіших важелів у здійсненні зовнішньої політики та дає змогу певним чином впливати на міжнародну ситуацію у певному регіоні та світі загалом. Щодо Індії та Пакистану, то кожна з цих країн володіє ядерною зброєю, а найважливішим у відносинах цих сусідів є невирішений територіальний конфлікт через приналежність Кашміру. Наявність ядерної зброї у цих країнах ще більше загострює Кашмірський конфлікт і загрожує безпеці у Південній Азії та усьому світу загалом. Тому дослідження доктрин та реального ядерного потенціалу Індії та Пакистану є важливим елементом для забезпечення регіональної та міжнародної безпеки.

Метою наукового дослідження є порівняння та характеристика ядерних потенціалів Індії та Пакистану.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) охарактеризувати воєнні доктрини Індії та Пакистану, а саме їх ядерну складову;

2) проаналізувати запаси ядерної зброї та засоби її доставки обох країн;

3) розглянути сировинну базу для виготовлення ядерної зброї.

Індія та Пакистан здійснили свої ядерні випробування в 1974 р. та 1998 р., відповідно, таким чином показавши, що у них є ядерна зброя й вони рішуче налаштовані розвивати свої ядерні програми. Військове протистояння цих двох держав отримало ще один важливий складник, коли до гонки звичайних озброєнь додалось ядерне протистояння між ними. Цей чинник може серйозно вплинути на забезпечення безпеки у Південній Азії.

Ядерна зброя априорі не може носити мирний характер, а тим паче у власності таких країн, як Індія та Пакистан, між якими ще з 1947 р. існує територіальний конфлікт. При цьому ні Індія, ні Пакистан не є учасниками Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.

Індія у 1999 р. розробила проект національної ядерної доктрини, який не був офіційним документом, проте в ньому були зведені воєдино всі основні принципи у сфері ядерних озброєнь. У 2003 р. країна прийняла ядерну доктрину, яка була заснована на принципі мінімального ефективного стримування та незастосування ядерної зброї першими. Ніяких офіційних заяв, що конкретизують розмір арсеналу, необхідного для «мінімального надійного стримування», не робилося. Однак, за даними Міністерства оборони Індії, він включає набір потенціалів наземного, морського й повітряного базування.

Окрім того, 2003 р. за підсумками засідання Комітету з безпеки на чолі з прем'єр-міністром А.Б.Ваджапаї було оголошено про створення органу, що має повноваження приймати рішення про застосування ядерної зброї. Загальний контроль за застосуванням ядерної зброї покладається на орган, що складається з двох рад – Політичної та Виконавчої (на чолі з прем'єр-міністром і радником прем'єр-міністра з національної безпеки).

Порівнюючи проект доктрини та саму доктрину, можна сказати, що офіційне затвердження ядерної доктрини Індії не внесло майже нічого принципово нового в формування перспективних ядерних сил цієї країни порівняно з проектом. Єдина істотна відмінність від проекту – згадка про хімічний чи біологічний напад як привід до можливої ядерної відповіді [2].

У Пакистані офіційної ядерної доктрини немає. Домінування військових сил у державі не дає ніяких можливостей для інших політичних сил і бюрократичних гравців чи установ приймати рішення щодо використання ядерної зброї або формуванні самої доктрини у Пакистані. Після індійських і пакистанських ядерних випробувань у Пакистані сформувалися такі ключові принципи, які можна розглядати як пакистанську ядерну псевдодоктрину: мінімальне переконливе

ядерне стримування, сконцентроване на Індії; принцип масованої відплати; політика застосування ядерної зброї першими; еквівалентне націлювання ядерної зброї; децентралізована структура ядерного командування й управління (контролю).

Не маючи чітко сформульованої ядерної доктрини у вигляді офіційного документа, Пакистан дотримується вищезазначених принципів. Про ядерну політику держави можна також судити з висловлювань та інтерв'ю офіційних осіб, включаючи президента країни й високопоставлених пакистанських військових.

Офіційна позиція Пакистану базується на тому, що головна функція його ядерного арсеналу (ядерних або стратегічних активів) полягає в тому, щоб не дати Індії можливість якимось чином взяти гору над країною в економічному чи політичному аспекті. Другий аспект політики Пакистану у сфері ядерних озброєнь полягає в тому, щоб стримувати перевагу Індії в нападі на збройні сили Пакистану із застосуванням різноманітних технічних засобів. Ісламабад вважає, що перевага Індії в географічному положенні й практично у всіх категоріях технічного військового потенціалу роблять ядерні сили Пакистану незамінними для оборони країни. Тому Пакистан залишає за собою найважливіший, на їхню думку, принцип – застосування ядерної зброї першими [3].

Індія й Пакистан продовжують виробляти матеріали для виробництва ядерної зброї та її засобів доставки. Ніяких офіційних заяв щодо планів та остаточних розмірів ядерних арсеналів з обох сторін не лунало. На думку експертів, на сучасному етапі Індія й Пакистан мають від 100 до 200 одиниць ядерної зброї. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (SIPRI), Пакистан дещо випереджає за кількістю ядерних боєголовок Індію (табл. 1). Проте ці дані можуть не повністю збігатися з реальними запасами ядерної зброї.

Таблиця 1

Світові запаси ядерної зброї у 2014–2015 рр., одиниць*

Країна	Розгорнуті боєголовки	Інші боєголовки	Всього у 2014 р.	Всього у 2015 р.
США	2080	5180	7300	7260
Росія	1780	5720	8000	7500
Великобританія	150	65	225	215
Франція	290	10	300	300
Китай	...	260	250	260
Індія	...	90–110	90–110	90–110
Пакистан	...	100–120	100–120	100–120
Ізраїль	...	80	80	80
Північна Корея	..	..	6–8	6–8
Всього	4300	11 450	16 500	15 500

* Складено за даними SIPRI.

Незважаючи на те, що Пакистан може мати в кількісному відношенні більше зброї, в Індії, на думку експертів, вона – якісніша. Вважається, що в основі ядерної зброї Індії лежить плутоній-239. Станом на 2013 р, запаси збройового плутонію Індії оцінювалися в 360–780 кг. Плутоній був вироблений у тепловому ядерному реакторі, який зупинили в кінці 2010 р. Наразі планується у 2017–2018 рр. побудова ще одного реактора з великою потужністю [1]. У перспективі Індія планує побудувати приблизно шість таких реакторів, що ще раз засвідчує бажання Індії виробляти свою ядерну зброю у більших масштабах.

Потенційно один такий реактор може виробляти близько 140 кг збройового плутонію на рік, що є достатнім для виготовлення 28–35 одиниць ядерної зброї залежно від конструкції бомби та технології виготовлення. Нині Індія нарощує потужності зі збагачення урану, насамперед для виробництва високозбагаченого

урану, який є значно стабільніший і, відповідно, є кращим матеріалом для виготовлення ядерної зброї.

Більшість ракет далекої дії, тобто від 2000 до 5000 км, перебувають на стадії розробки або не є повністю боєздатними. Також в індійському ядерному арсеналі є присутні два типи літаків із можливістю доставки на відстань приблизно 1500 км (табл. 2). Щодо балістичних ракет морського базування, то на озброєнні в Індії є дві такі ракети з можливістю доставки боєголовки до 700 км та ще одна, яка на сьогодні перебуває на стадії розробки й має бути взята на озброєння протягом наступного одного або двох років уже з можливістю доставки на відстань до 3000 км, Перший випробувальний запуск був здійснений із розміщеної в зануреному стані платформи 24 березня 2014 р.

Таблиця 2

**Порівняльна характеристика
ядерного арсеналу Індії та Пакистану***

Тип	Індія		Пакистан		
	Дальність, км	Статус	Тип	Дальність, км	Статус
<i>Літаки:</i> - Mirage 2000H - Jaguar IS	1850 1400	На озброєнні На озброєнні	<i>Літаки:</i> - F-16A/B - Mirage V - JF-17	1600 2100 -----	На озброєнні На озброєнні -----
<i>Балістичні ракети наземного базування:</i> - Prithvi II - Agni I - Agni II - Agni III - Agni IV - Agni V	350 ~700 >2000 >3200 >3500 >5000	На озброєнні На озброєнні Не повністю боєготові ----- На стадії розробки На стадії розробки	<i>Балістичні ракети наземного базування:</i> - Ghaznavi - Ghaury - Shaheen I - Abdali - Shaheen II - Nasr	290 1250 750 180 2000 60	На озброєнні На озброєнні На озброєнні На стадії розробки На стадії розробки На стадії розробки
<i>Балістичні ракети морського базування:</i> - Dhanush - K-15 (B-05) - K-4	400 700 ~3000	Не повністю боєготові На стадії розробки На стадії розробки	<i>Крилаті ракети:</i> - Babur - Ra'ad	350 350	На стадії розробки На стадії розробки

* Складено автором за даними SIPRI.

Якість та спосіб доставки такої зброї також є теж важливим. Як Індія, так і Пакистан придбали різноманітні балістичні й крилаті ракети дальнього радіусу дії для застосування зі звичайними й ядерними боєголовками. Вважається, що Пакистан придбав технологію з виробництва балістичних ракет у Китаї та Північній Кореї ще у 1980–1990-х рр. Однак, не відомо наскільки нинішнє виробництво ракет у Пакистані залежить від іноземних технологій [5].

Індія щодо імпорту ракетних технологій досить тісно співпрацює з Росією та Ізраїлем. Прикладом співпраці Індії та Росії є створення спільного підприємства з виробництва надзвукових крилатих ракет точного наведення BrahMos наземної, морської й повітряної версії базування з дальністю 270 км. Ракети з найбільшою дальністю «Нагор», які імпортувала Індія, вироблені в Ізраїлі. Позначений виробником як «Самонавідний боєприпас», Нагор, по суті, є повільною ракетою з дальністю 1000 км, яка може обстежити великий район у пошуках цілі для атаки [4].

За техніко-економічними показниками ядерна зброя Пакистану поступається Індії, оскільки створена на основі високозбагаченого урану. Пакистан продовжує виробляти високозбагачений уран для військових цілей й його запаси в 2013 р оцінювалися в 3 тонни. Також існує думка, що Пакистан рухається до створення арсеналу, частково заснованого на плутонії, тому що такі ракети будуть більш мобільними.

Припускають, що в мирний час ця країна зберігає свої ядерні боєголовки окремо від їх засобів доставки. У деяких звітах йдеться також про можливість зберігання боєголовок у розібраному вигляді. Однак Відділ стратегічного планування, який управляє ядерними силами Пакистану, ніколи не підтверджував ці повідомлення. У 2013 р Пакистан продовжував розробку й проведення випробувань більшості типів своїх оснащених ядерною зброєю ракет, які стоять на озброєнні або все ще перебувають на стадії розробки (табл. 2).

Стан із засобами доставки ядерних боєголовок Пакистану порівняно з Індією є гіршим. Балістичні ракети наземного розташування та крилаті ракети можуть уразити ціль на відстані від 180 до 1300 км, але є типи літаків, які мають можливість доставити ядерний боєзаряд на відстань до 2100 км (табл. 2).

Враховуючи всі вище перераховані чинники, можна припустити, що обмін ударами між Індією та Пакистаном із застосуванням незначної кількості ядерних боєзарядів цілковито зруйнує економіку, інфраструктуру обох країн, викличе епідемії, проблеми з мільйонами біженців та створить складну ситуацію у всьому регіоні.

Висновки. Порівнявши ядерний потенціал Індії та Пакистану можна констатувати, що за техніко-економічними показниками виготовлення ядерної зброї та засобів її доставки значну перевагу має Індія. Однак обидві держави й надалі продовжують розвивати свої ядерні програми та нарощувати ядерний потенціал. Протистояння між ними, особливо за наявності територіального конфлікту, робить ядерну зброю основною загрозою для безпеки не лише Індії й Пакистану, а й усієї Південної Азії.

Джерела та література

1. Indian nuclear forces [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sipriyearbook.org/view/9780198737810/sipri-9780198737810-chapter-11-div1-7.xml#>
2. India's Draft Nuclear Doctrine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.armscontrol.org/act/1999_07-08/ffja99
3. Matinuddin K. The Nuclearization of South Asia / K. Matinuddin. – Karachi, 2002. – P. 82–108.
4. Nuclear force reductions and modernizations continue [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sipri.org/media/pressreleases/2015/yb-june-2015>
5. Pakistan nuclear forces [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sipriyearbook.org/view/9780198737810/sipri-9780198737810-chapter-11-div1-8.xml#>.